

УДК 349.22

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТРУДОВОГО ПРАВА» ТА ОКРЕМИХ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

Вакарюк Л.В., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті автор комплексно аналізує та розмежує поняття «правовий режим», «правовий порядок», «правове регулювання», «метод правового регулювання», «механізм правового регулювання» та «правовий механізм» в рамках теорії трудового права. Враховуючи сутність і зміст досліджуваних понять, автор доходить висновку про повну неспроможність ідеї ототожнення проаналізованих правових понять із поняттям «правовий режим трудового права».

Ключові слова: метод правового регулювання, механізм правового регулювання, правове регулювання, правовий механізм, правовий порядок, правовий режим.

В статье автор комплексно анализирует и разграничивает понятия «правовой режим», «правовой порядок», «правовое регулирование», «метод правового регулирования», «механизм правового регулирования» и «правовой механизм» в контексте теории трудового права. Учитывая сущность и содержание исследуемых понятий, автор приходит к выводу о полной несостоятельности идеи отождествления проанализированных правовых понятий с понятием «правовой режим трудового права».

Ключевые слова: метод правового регулирования, механизм правового регулирования, правовое регулирование, правовой механизм, правовой порядок, правовой режим.

Vakaryuk L.V. DELIMITATION OF THE CONCEPT OF “LEGAL REGIME OF LABOUR LAW” AND SEPARATE RELATED CONCEPT

The author analyzes holistically and separates the concepts of “legal regime”, “legal order”, “legal regulation”, “a method of legal regulation”, “a labour regulation mechanism” and “legal mechanism” in the context of labour law theory. Considering the essence and context of the researched concepts, the author came to the conclusion about the total insolvency of equating the analyzed legal concepts with the concept of “labour law legal regime”.

Key words: method of legal regulation, labour regulation mechanism, legal regulation, legal mechanism, legal order, legal regime.

Постановка проблеми. Правовий режим – одна з традиційних правових категорій, що сьогодні досить широко використовуються в загальній теорії права, а також в окремих галузях права, зокрема і в рамках трудового права. Водночас, аналізуючи спеціальну юридичну літературу, в якій в тій чи іншій мірі авторами розглядається правовий режим, його зміст і практичний прояв, можна дійти висновку, що не завжди, говорячи про правовий режим, дослідники мають на увазі саме правовий режим, і не завжди у процесі опису правового режиму здійснюється виклад відповідного матеріалу. Цю обставину можна пояснити тим фактом, що поняття «правовий режим» до сього часу не має загальноприйнятого універсального визначення, тому ототожнюється з іншими важливими правовими категоріями, щодо яких у науці досі також не було сформульовано єдиних дефініцій. За наявності цих факторів про комплексне, глибоке та точне дослідження тих чи інших процесів, явищ у рамках права не може бути й мови, що є неприпустимим.

Ступінь розробленості проблеми. Проблемі розмежування поняття «правовий режим» та окремих суміжних понять приділялась увага багатьма зарубіжними та українськими вченими (С.С. Алексєєвим, В.В. Белєвцевою, Г.С. Беляєвою, Н.Д. Гетьманцевою, М.І. Іншином, Д.Д. Коссе, М.І. Матузовим, О.В. Малько, В.Я. Настюком, Ю.С. Новіковим, Т.С. Подорожною, В.Б. Рушайлом, О.С. Роді-

оновим, І.О. Соколовою, Е.Ф. Шамсумовою, О.А. Яковлевим та багатьма іншими провідними вченими). Слід наголосити на тому, що ці наукові напрацювання, попри їх суттєву цінність для теорії права, або недостатньо застосовані в межах трудового права, або ж некомплексно відображають питання розмежування поняття «правовий режим» з найбільш схожими з цією правовою категорією поняттями.

Метою статті є проведення комплексного розмежування понять «правовий режим», «правовий порядок», «правове регулювання», «метод правового регулювання», «механізм правового регулювання» та «правовий механізм» крізь призму теорії трудового права України.

Виклад основного матеріалу. Спершу необхідно зауважити, що «правовий порядок», так само, як і «правовий режим» – це центральні правові категорії в юридичній науковій літературі. У найзагальнішому сенсі правовий режим – це порядок правового регулювання (впливу на суспільні відносини), а правовий порядок – це право в дії. Осмислюючи вказані категорії у цьому масштабі, можна припустити, що вони є фактично однаковими чи абсолютно тотожними у своєму змістовному та функціональному значенні. Проте якщо досить широкий підхід до розуміння вказаних понять, дійсно, дає підстави для ототожнення цих понять, то їх конкретизація заперечує спроможність їх синоніміза-

ції, вказуючи на те, що правовий режим – це не результат правового регулювання.

Під поняттям «правовий режим трудового права» у вузькому сенсі ми пропонуємо розуміти систему закріплених у нормах законодавства про працю правил і стандартів (щодо здійснення суб'єктами трудового права певних дій), що сукупно становлять засноване на загально-правових та галузевих принципах трудового права, орієнтоване на досягнення у сфері праці сприятливої для сторін трудових правовідносин, держави та суспільства мети, особливе поєднання правових засобів (у контексті галузевого предмета та методу правового регулювання), що характеризується: наявністю певних умов реалізації правовідносин у сфері праці; правовою визначеністю суспільних відносин із приводу праці та зайнятості.

У свою чергу правовий порядок, на думку українського вченого А.Ф. Крижановського, виявляється у фактично існуючій практиці плину правових відносин і процесів, що виникають між людьми і соціальними групами в ході їхньої життєдіяльності. Правопорядок характеризує не те, що декларується, а переважно реально працюючі та сприйняті даним суспільством процедури й механізми правового буття. Саме в його рамках, на думку вченого, здійснюються права й обов'язки, котрими володіють суб'єкти права [1, с. 19]. При цьому у визначенні (виокремленні сутнісних ознак) поняття «правовий порядок» вчені виокремлюють найрізноманітніші аспекти: правопорядок як стан, пов'язаний з фактичною реалізацією права та законності, стан фактичної впорядкованості суспільних відносин; результат дії права, стан вольових суспільних відносин; стан суспільного життя, що характеризується внутрішньо узгодженою системою правових відносин і зв'язків; процес реалізації волі народу, оформленої і у вигляді норм, і як правовідносини; впорядкованість суспільних відносин, виражена в правомірній поведінці; якісний стан суспільних відносин [2, с. 65].

Отже, можемо припустити, що правовий порядок – це стан відносин між людьми (також і юридичними особами) та соціальними групами в ході їхньої різної за своїм темпом активності життєдіяльності. У межах трудового права правопорядок – це певний фактичний стан активних (приміром, реалізація працівником права на працю шляхом укладання трудового договору) чи пасивних (зокрема, реалізація працівником права не бути примушеним до праці та надання йому роботодавцем законної відпустки у відповідний строк та порядку) взаємовідносин між суб'єктами трудового права, за рахунок реалізації ними власних трудових прав і обов'язків, що закріплені в Конституції України, трудовому законодавстві та конкретизовані в локальних нормативних актах, індивідуальному трудовому та колективному договорах. Інакше кажучи, правовий порядок у сфері праці – це, з одного боку, те, на що направлений правовий режим трудового права (ідеальний контекст), а, з іншого боку, те, що є результатом цього правового режиму (фактичний кон-

текст). Саме з огляду на те, який правовий порядок у сфері праці наявний у той чи інший період часу, можна виявляти рівень ефективності правового режиму трудового права (чи його інститутів), а, відповідно, виважено та послідовно актуалізувати законодавство про працю, що є нагальним для нашої держави саме сьогодні – в період триваючої реформи трудового права України.

Між цим слід наголосити на тому, що подібна логіка розмежування понять «правовий режим» та «правовий порядок» вже частково була використана в загальноправовому аспекті вченою Г.С. Беляєвою в дисертаційному дослідженні «Правовий режим: загальнотеоретичне дослідження». Вчена зазначає: якщо правовий режим, являючи собою певний порядок правового регулювання, орієнтований на створення оптимальних умов для суб'єктів права, що реалізують свої права та обов'язки, оптимального соціального порядку (стану), а тобто правового порядку, то правовий порядок як стан суспільних відносин, за якого в певній мірі (відповідно до мети, методів, принципів правового режиму) забезпечується дотримання законів та інших правових норм, є метою правового режиму [3, с. 52].

Що ж стосується проблеми розмежування понять «правовий режим» та «правове регулювання», то слід зауважити, що в загальному сенсі й режим, і регулювання переслідують однакові цілі (зокрема, це стосується правового порядку, що є також наслідком і режиму, і регулювання). При цьому необхідно мати на увазі, що правове регулювання – це цілеспрямований вплив на поведінку суб'єктів права та суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів. Цей цілеспрямований вплив, як зазначають українські вчені, може здійснюватися: на загальнодержавному рівні (й тоді слід вести мову саме про національне право та національне правове регулювання); на рівні задоволення приватних чи публічних інтересів (у цьому контексті слід говорити про приватне та публічне право, приватно-правове та публічно-правове регулювання); на галузевому рівні (в цьому аспекті варто вести мову про конституційне, кримінальне, адміністративне, трудове, інші галузі права, а також звертати увагу на особливості конституційно-правового, кримінально-правового, адміністративно-правового та трудово-правового регулювання) [4, с. 9].

З огляду на це слід зауважити, що правове регулювання у сфері праці полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку суб'єктів трудового права та відносини з приводу праці (трудова та суміжна їм правовідносини) за допомогою правових засобів, а правовий режим трудового права впорядковує цей вплив (систематизуючи, упорядковуючи відповідні прийоми, способи та засоби впливу) на різних рівнях, відповідно до мети трудового права.

Окрім того, важливо звернути увагу на той факт, що правовий режим у широкому сенсі розглядається в якості порядку впливу на суспільні відносини, в процесі осмислення цієї правової категорії може з'явитись хибне уявлення, що воно в повній мірі

тотожне поняттю «метод правового регулювання». При цьому слід погодитись, що метод правового регулювання – це «сукупність способів впливу норм даної галузі права на поведінку людей, на суспільні відносини, що регулюються цією галуззю». На думку провідного науковця-трудолика М.І. Іншина, метод правового регулювання охоплює наступні елементи: 1) специфічний спосіб взаємозв'язку прав і обов'язків між учасниками врегульованих галуззю правовідносин; 2) ту або іншу сукупність юридичних фактів, що слугують підставою виникнення, зміни або ж припинення правовідносин; 3) особливі способи формування змісту прав і обов'язків суб'єктів права; 4) санкції, способи, а також процедури їх застосування [5, с. 54]. Наприклад, метод правового регулювання службово-трудоливих відносин характеризується наступними особливостями: 1) поєднанням централізованого та локального регулювання; 2) поєднанням договірнього, рекомендаційного та імперативного способів регулювання; 3) участю державних службовців у правовому регулюванні службово-трудоливої діяльності як безпосередньо, так і через власних представників; 4) свободою вибору сторін під час укладення трудового договору (контракту) з підпорядкуванням їх у процесі службово-трудоливої діяльності правилам внутрішнього трудового розпорядку; 5) специфікою способів захисту трудових прав та забезпечення виникнення трудових обов'язків [6, с. 7–8].

У зв'язку з цим підкреслимо, що поняття «правовий режим» та «метод правового регулювання», дійсно, є досить схожими за змістом поняттями. Поряд із тим, зауважимо, що поняття «правовий режим» та «метод правового регулювання» в жодному разі не є синонімами. Це можна пояснити тим, що метод правового регулювання – це завжди спосіб впливу на суспільні відносини, тоді як правовий режим – це порядок такого впливу, тобто є більш універсальним поняттям, що охоплює метод правового регулювання. Інакше кажучи, правовому режиму трудового права властиві специфічні методи правового регулювання у сфері праці.

Не менш дискусійним у питанні розмежування поняття «правовий режим» та суміжних понять є ототожнення цієї правової категорії саме з «механізмом правового регулювання». Тому цілком закономірним є те, що цій проблемі була присвячена найбільша увага науковців, що в тій чи іншій мірі приділяли увагу розмежуванню поняття «правовий режим» та суміжних понять.

У зв'язку з цим зауважимо, що особливою ознакою правового регулювання є наявність специфічного механізму, котрий забезпечує ефективність правового впливу на суспільні відносини, а сукупність правових засобів, за допомогою яких саме здійснюється такий вплив, на думку українського вченого П.М. Мартинова, і складають поняття механізму правового регулювання [7, с. 283]. При цьому С.С. Засулько визначає механізм правового регулювання в якості сукупності правових засобів, за допомогою яких забез-

печується правовий вплив на суспільні відносини [8, с. 9]. Н.Д. Гетьманцева, у свою чергу, визначає механізм правового регулювання в трудовому праві «як засновану на єдності (системності) норм і принципів трудового права та публічно-правових і приватно-правових началах сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечується здійснення (реалізація) трудових, соціально-економічних, виробничих прав й інтересів суб'єктів трудових відносин, вирішуються завдання, і досягається мета трудового права» [9, с. 363].

Тобто якщо правовий режим трудового права – це порядок впливу на суспільні відносини з приводу праці, то механізм правового регулювання у сфері праці – це певна, підпорядкована основній меті, впорядкована, систематизована в межах галузі права сукупність засобів впливу на суспільні відносини з приводу праці, яка вказує на те, як здійснюється правове регулювання. Відповідно, саме за рахунок механізму правового регулювання правовий режим здійснюється та у практичному контексті набуває динамічного характеру. З огляду на це не викликає сумнівів, що поняття «правовий режим» не можна ототожнювати з поняттям «механізм правового регулювання».

Аналогічну позицію також займає український вчений Д.Д. Коссе, зауважуючи, що правовий режим фактично реалізується через механізм правового регулювання, котрий є загальним порядком, процесом дії та реалізації права. З огляду на це дослідник доходить наступного висновку: якщо механізм правового регулювання – це юридична категорія, що визначає те, як здійснюється правове регулювання, то правовий режим – це змістовна характеристика конкретних нормативних засобів, які повинні організувати визначену частину життєдіяльності людини. Окрім того, «правовий режим може передбачати специфічний механізм правового регулювання, його особливий порядок, який направлений на конкретні види суб'єктів та/або об'єктів права, пов'язаний не стільки з конкретними ситуаціями, скільки з більш широкими соціальними процесами, в рамках яких ці суб'єкти та об'єкти взаємодіють» [10, с. 30]. Цієї ж позиції притримуються, наприклад, такі вчені, як Ю.П. Пацурківський [11, с. 110] та російська вчена Г.С. Беляева [3, с. 51–52].

Досить близьким поняттям «правовий режим» та «механізм правового регулювання» є поняття «правовий механізм», який також не є синонімом «правового режиму». Правовий механізм, як зазначає К.В. Шундиків, є системно організованим комплексом юридичних засобів, що необхідний та достатній для досягнення конкретної мети [12, с. 15]. З цього ж приводу вченої В.В. Тильчик зазначає: якщо механізм правового регулювання – це лише модель, що визначає місце та роль правових засобів, то правовий механізм – це завжди динамічна взаємодія відповідних засобів [13, с. 567].

Водночас підкреслимо, що за обсягом змісту правовий режим трудового права є

більш широким поняттям, аніж правовий механізм трудового права, оскільки охоплює своїм змістом більш широкий набір юридичних інструментів, серед яких є також і правові механізми. Відтак слід погодитись із вченою С.Г. Беляєвою, яка зазначає, що правові режими уособлюють функціональну характеристику права – певний порядок, вони націлені не лише на результат (досягнення цілей правового регулювання), але також забезпечують і сам процес правового регулювання, створюючи його особливу спрямованість та «настрій» («клімат», «атмосферу»). У свою чергу, правові механізми орієнтовані, перш за все, на результат – найбільш оптимальне досягнення суб'єктами права юридичних цілей та завдань. Також вчена справедливо підкреслює: цілі правових механізмів у порівнянні з режимними цілями є більш предметними, конкретними [3, с. 55].

Висновки. Поняття «правовий порядок», «правове регулювання», «метод правового регулювання», «механізм правового регулювання» та «правовий механізм» не є синонімічними та не можуть повністю чи частково отожднюватися з поняттям «правовий режим», зокрема правовий режим трудового права України. Більш того, проведене розмежування вказаних понять дозволяє розуміти масштаби універсальності поняття правового режиму та його роль у межах трудового права України. З огляду на це цілком доречно ввести поняття «правовий режим трудового права» та інституційних режимів цієї галузі права також і в законодавчі акти про працю, сприяючи таким чином більшій правовій визначеності трудового законодавства та його систематизації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крижановський А.Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.01. Одеса, 2009. 40 с.
2. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
3. Беляева Г.С. Правовой режим: общетеоретическое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.01. Курск, 2013. 407 с.
4. Механізми публічно-правової і приватноправової регламентації суспільних відносин у адміністративно-політичній, соціально-культурній та господарській сферах: кол. моногр. / П.П. Білик, О.І. Миколенко, О.М. Миколенко та ін.; за заг. ред. О.І. Миколенка. Одеса: Фенікс, 2016. 342 с.
5. Іншин М.І. Особливості правового регулювання державної служби України. Право і безпека. 2002. № 2. С. 52–56.
6. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2005. 40 с.
7. Мартинов П.М. Механізм правового регулювання захисту трудових прав працівників. Форум права. 2010. № 2. С. 283–288.
8. Засуцько С.С. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення техногенної безпеки в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2006. 20 с.
9. Гетьманцева Н.Д. Особливості правового регулювання трудових відносин: монографія. Чернівці: Технодрук, 2015. 592 с.
10. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення. Держава і право. 2009. Вип. 44. С. 25–31.
11. Пацурківський Ю.П. Теоретичні проблеми розуміння сутності категорії «правовий режим». Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: «Право». 2013. № 6. С. 105–111.
12. Шундиків К.В. Правовые механизмы: основы теории. Государство и право. 2006. № 12. С. 12–21.
13. Тильчик В.В. Поняття адміністративно-правового механізму розв'язання податкових спорів та його ознаки. Право та управління. 2012. № 1. С. 560–572.